

QAYTA TIKLANMAYDIGAN AN'ANAVIY ENERGIYA MANBALARINING CHEGARALANGANLIGI VA UNGA BOG'LIQ GLOBAL VA MINTAQAVIY MUAMMOLAR

J.Sh.Rabbimov¹

B.A.Komilov²

U.A.Sharopov³

1 - QarMII "Foydali qazilmalar geologiyasi va razvedkasi" | kafedrası assistenti

2 - QarMII "Foydali qazilmalar geologiyasi va razvedkasi" | kafedrası assistenti

3 – QarMII "Foydali qazilmalar geologiyasi va razvedkasi" | kafedrası 2-kurs talabasi

E-mail: rabbimov1933@gmail.com

Annotatsiya: Kam debitli konlardan olinadigan yo'ldosh mash'ala gazlari hamda iste'molchidan uzoq masofada joylashgan konlarda gazlarni utilizatsiya qilishga sarflanadigan xarajatlar asoslanadi. Shuning uchun neft va gaz konlaridan olinadigan gazlarni iste'mol uchun ishlatish va sotishni amalga oshirishda texnologiyalar va jihozlar foydalanilganda mash'ala gazlarini utilizatsiya qilish uchun sarflanadigan tijorat xarajatlarini qoplash muammosi samarali hal qilish masalasi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: yo'ldosh gazlar, fraksiya, pechlar, bosh inshoot, PHAQ, uglevodorod.

LIMITATION OF CONVENTIONAL NON-RENEWABLE ENERGY SOURCES AND RELATED GLOBAL AND REGIONAL PROBLEMS

Abstract: It is based on the cost of satellite flare gases obtained from marginal mines and gas utilization in mines located far from the consumer. Therefore, the issue of an effective solution to the problem of covering the commercial costs spent on the disposal of flare gases by using technologies and equipment in the implementation of the use and sale of gases obtained from oil and gas fields for consumption has been studied.

Key words: associated gases, fraction, furnaces, basic composition, LTS, hydrocarbon.

Kirish. Ma'lumki, har bir davlat rivojlanishida tabiiy va mineral-resurs boyliklarining mavjudligi muhim rol o'ynaydi. Dunyo miqyosida sanoatning kengayishi va aholi sonining ortib borishi natijasida issiqlik va elektr energiyaga bo'lgan talablar ham ortib boradi

Respublikamizda tabiiy boyliklar, xususan neft, gaz va ko'mir zaxiralari katta miqdorda mavjud bo'lib, bular to'g'risida to'xtalib o'tishdan oldin dunyo miqyosidagi ushbu zaxiralarni tahlil qilamiz.

1-Jadval

2014 yilda dunyo miqyosida neft zaxiralari

Tartib raqami va o'rne	Davlat nomi	Zaxira, mlrd. tonn	Davlatning ulushi, % da
Jami:		266,29	100
1	Venesuela	46,6	17,50
2	Saudiya Arabistoni	36,7	13,78
3	Kanada	27,9	10,48
4	Eron	20,2	7,59
...			
47	O'zbekiston	0,1	

Adabiyotlar tahlili. Mamlakatimizda neft zaxiralarning geologik ko'rsatkichlari 5 mlrd. tonna, balans zaxira ko'rsatkichlar 530 mln. tonnani tashkil qilib, undan olinishi mumkin bo'lgan zaxira 0,1 mln. tonna, potensial yillik neft qazib chiqarish ko'rsatkichi 3,5 mln.tonna atrofida. Neft qazib olish hududlari asosan Qashqadaryo va Buxoro viloyatlari hissasiga to'g'ri keladi. Qazib olingan neft qayta ishlash uchun "Buxoro neftni qayta ishlash" zavodi, "Farg'ona neftni qayta ishlash" zavodi va "Oltiariq neftni qayta ishlash" zavodlariga yuboriladi.

O'zbekistonda tabiiy gaz zaxiralari va qazib chiqarish ko'rsatkichlari:

Geologik zaxira 5 trln.m³, aniqlangan zaxira 3,4 trln.m³ni tashkil qilib, yillik gaz qazib olish ko'rsatkichi 58 mlrd.m³atrofida tashkil qilib, asosiy gaz zaxiralari Qashqadaryo, Buxoro, Surxondaryo va Qoraqalpog'iston viloyatlarida joylashgan. Tabiiy gaz "Sho'rtaneftegaz" MChj, "Muborak gazni qayta ishlash" zavodi, "Muborakneftgaz" MChj, "Sho'rtan gaz kimyo majmuasi" korxonalarida qayta ishlanib, undan tovar gaz bilan birgalikda kondensat (yillik 2,0 mln tonna atrofida), propan-butan fraksiyasi (yillik 584 ming tonna), polietelen granula (125 ming tonna), oltingugurt (yillik 217 ming tonna) mahsulotlari ajratib olinadi.

2-Jadval.

Dunyo miqyosida gaz zaxiralari:

Tartib raqami va o'rne	Davlat nomi	Zaxira, mlrd. tonn
Jami:		
1	Rossiya	48,81
2	Eron	34,02
3	Qatar	24,681
4	Turkmaniston	9,967
.....		
23	O'zbekiston	3,4

O'zbekistonda ko'mir zaxiralari ko'rsatkichlari:

Geologik zaxira 1,8328 mlrd tonna, prognoz zaxiralari 323,4 mln. tonnani tashkil qiladi.

Ko‘mir qazib chiqarish maydonlari asosan Toshkent viloyati Angren tumani va Surxondaryo viloyati Boysun tumanlarida joylashgan. Ko‘mirni qazib chiqarish va tayyorlash hajmlari “Angren”, “Shargun” va “Boysun” ko‘mir qazib chiqarish zavodlari hissasiga to‘g‘ri keladi.

Respublikada elektr energiya ishlab chiqarish uchun 45 ta elektr stansiyalari mavjud bo‘lib, 12,4 ming. MVt elektr energiya ishlab chiqarish quvvatiga ega, bir yilda 55 mlrd. kVt atrofida elektr energiya ishlab chiqariladi. Elektr energiya ishlab chiqarish uchun respublikada qazib chiqarilayotgan tabiiy gazning 56% va ko‘mirning 85% ishlatiladi.

3-Jadval.

Dunyo miqyosida ko‘mir zaxiralari:

Tartib raqami va o‘rni	Davlat nomi	Zaxira, mln. tonn	Davlatning ulushi, %
Jami:			
1	AQSh	237 295	26,62
2	Rossiya	157 010	17,61
3	Xitoy	114 500	12,84
4	Avstraliya	76 400	8,57
...			
...			
21	O‘zbekiston	1832,8	0,2

Respublikamizda qayta tiklanmaydigan an’anaviy energiya manbalari va miqdori jahon miqyosida qaraganda ham salmoqli bo‘lishiga qaramay, aholi o‘sishi natijasida aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan energiya hajmining pasayishini kuzatish mumkin.

Xususan, statistik ma’lumotlarga ko‘ra respublikamizda neft va gaz zahiralari asosan 20–30 yilga aholini ehtiyojini qondirish imkoniyatiga ega. Shunday ekan qayta tiklanmaydigan an’anaviy energiya manbalarining chegaralanganligi va unga bog‘liq global va mintaqaviy muammolar to‘risida to‘xtalib o‘tamiz.

Muhokama. Eng qimmatbaho hisoblangan neft va gaz zahiralarning tabiiy miqdori kamayib borayotganligi, 2020 yillarga borib neft mahsulotga bo‘lgan kunlik talab o‘rtacha 100,2 million barrel va tabiiy gazga bo‘lgan talab 5,5 trln.m³ ga yetishi to‘g‘risidagi qilingan taxminlar bu borada o‘ta jiddiy xulosalarni keltirib chiqarishini taqozo etadi. Haqiqatan ham, neft va gaz sanoati sohasining shiddatli rivojlanishi neft va gaz «zangori olov» qadrini kundan-kunga oshirmoqda. Ba’zi hisob-kitoblarga qaraganda, hozirgi vaqtda tabiiy gazning bir yillik iste’moli dunyo miqyosida 3,1 trillion kub metrni tashkil etmoqda. Ba’zi mutaxassislar tomonidan 2020 yildan keyin esa, ushbu talab 6 trillion kub metr tabiiy gaz va kunlik ehtiyoj 103,2 million barrel neftga yetishi taxmin qilinayapti. Jumladan, dunyo energiya resurslarining umumiy miqdorini 41,3% neft hissasiga to‘g‘ri keladi

So‘nggi yillarda neft va gaz qazib chiqarish va eksport qilish uchun shiddatli va ayovsiz raqobat boshlangani, ushbu neft va gaz mahsulotlari bilan bog‘liq bo‘lgan iqtisodiy-siyosiy jarayonlar ham “qora oltin” neft va “zangori olov” tabiiy gaz narxining keskin darajada o‘zgarib turishiga sabab bo‘layotganini ta’kidlash lozimdir.

Shu o'rinda birgina har qanday qaltis harakatlar ham ba'zi bir davlatlar o'rtasidagi munosabatlarni tang ahvolga olib kelishi hamda turli nizolarni keltirib chiqarishi mumkinligi e'tirof etilmoqda. Ayrim mintaqalar, eng birinchi navbatda, Shimoliy Afrika va Yaqin sharqdagi siyosiy vaziyatning keskinlashuvi umum xalqaro munosabatlarga ta'sir etayapti.

Saudiya Arabistoni, Quvayt, Eron, Birlashgan Arab Amirliklari va Qatarda neft sanoati sohasidagi barqarorlikni kuzatish mumkin. Sayyoramizda kunlik neftni qazib chiqarish va qayta ishlash ko'rsatkichi bo'yicha ham ushbu davlatlar yetakchi o'rinda. Birgina Saudiya Arabistonida o'rtacha 8 million barrel miqdorida neft qazib olinmoqda. Ba'zi ma'lumotlarga qaraganda, «OPEK»ga a'zo davlatlardagi neft zaxirasi ko'rsatkichlari 80 yilgacha yetishi mumkin.

Shuning uchun ham ko'pgina kuzatuvchilar iqtisodiyoti jadal ravishda rivojlanayotgan mamlakatlarda ham energiya resurslari birlamchi masalaga aylanganini ta'kidlashmoqda. Misol uchun, Xitoy davlatida tabiiy gazni iste'moli yuzasidan mamlakatning global miqyosidagi ta'siri hali yuqori darajada emas. Buning asosiy sababi Xitoy Xalq Respublikasida umumiy energiya iste'molidagi tabiiy gazning hajmi ko'mirning hajmidan anchagina pasayib ketgani bilan izohlanadi, bu esa ko'p ekologik muammolarga olib kelmoqda. Hozirga kelib, Pekin ko'mir ulushini tabiiy gaz hisobiga qisqartirishni rejalashtirmoqda. Shuning uchun ham mamlakat tabiiy gaz qazib olish va gaz quvurlari bo'yicha xorijiy mamlakatlar, hususan O'zbekiston, Turkmaniston, Rossiya va Qozog'iston davlatlari bilan o'zaro kelishuvga erishishga intilmoqda.

Yaponiyada ham vaziyat murakkabligicha qolmoqda. Sababi, kunlik 6 mln. barrelga yaqin iste'mol qilinayotgan neftning hammasi mamlakatga import qilinadi. Tabiiy gazni iste'moli ham yiliga o'rtacha 100 mlrd. metr kubni tashkil qiladi.

Natijalar. Xalqaro kuzatuvchilar va sharhlovchilar hozirgacha o'zlashtirilmagan, Arktikada o'lgan muzliklar ostida yotgan neft va gaz zaxiralari hozirgacha aniqlangan dunyo zaxiralarning 22% ni tashkil qilishini ta'kidlashmoqda. AQSh geologiya xizmati taqdim etgan ma'lumotlarni nazarda tutsak, Arktika ummoni qa'rida dunyo gaz kondensatining qariyb 22-23 foizi va 75 milliard barrel neft mavjud. Bu raqamlar esa Eron, Rossiya, Saudiya Arabistoni neft va gaz zaxiralari miqdoriga yaqin. Shu jumladan, global isish natijasida Arktika muzliklarining erishi kelajakda katta xavf tug'dirayotganini aytish joizdir, u yerda neft va gaz zaxirasi borligi xususidagi farazlarning kuchayishi esa Arktika hududiga da'vogar davlatlar o'rtasida vaziyatni juda chigallashtirmoqda.

O'zbekiston miqyosida hozirgi vaqtda neftga bo'lgan talab ortib borayotgani va suyuq uglevodorodlarni ko'paytirishga ma'lum darajada ehtiyoj bo'lgani sezilmoqda. Mamlakatimiz Prezidenti I.A.Karimov tashabbusi bilan tabiiy gaz tarkibidan suyuq uglevodorodlarni ajratib oluvchi yangi texnologiyalarga asoslangan yirik korxonalar barpo etish ilgari surilmoqda va gazkimyo majmualari va GTL texnologiyalari hamda slanets gazni qayta ishlash texnologiyalarini barpo etish ishlari olib borilmoqda va loyihalar asosida qad ko'tarmoqda

GTL (gas to liquid) – bu texnologiya tabiiy gaz ya'ni metandan suyuq uglevodorodlar olish hisoblanadi. Respublikamizda barpo etilayotgan GTL (gas to liquid) texnologiyasi Qashqadaryo viloyati G'uzor tumanida qurilish ishlari olib

borilmoqda. Bunda Yaponiyaning Hitachi Zosen kompaniyasi tomonidan sentetik jarayon texnologiyalari (reaktor) tayyorlab berilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 01.03.2013 y. sanadagi “Xalqaro quyosh energiyasi institutini tashkil etish” to‘g‘risidagi qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 01.03.2013 y. sanadagi “Alternativ energiya manbalarini rivojlantirish chora va tadbirlari” to‘g‘risidagi farmoyishi.
3. Karimov I.A. “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi majlisi to‘g‘risida” Toshkent. 15 yanvar 2016 yil. Xalq so‘zi. №11 (6446).
4. Agzamov A.X. «Neft’ va gazni do‘nyo energiya balansidagi o‘rni», Toshkent, “Neft va gaz” jurnali -2015, № 4/2015b 67-70 bet.
5. Алькушин А.И., “Эксплуатация нефтяных и газовых скважин”, Москва, Недра – 1989, 360 стр.
6. Rabbimov, J. (2022). UGLERODLI PO ‘LATLARNING KONSTRUKTIV MUSTANKAMLIGINI VA KORROZIYAGA BARDOSHLILIGINI OSHIRISH. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(8), 227-234.
7. Турдиев, Ш., Комилов, Б., Раббимов, Ж., & Бўриев, С. (2022). Муродтепа майдонида излов-кидирув ишларини баҳолаш тамойиллари ва иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(11), 246-250.
8. Турдиев, Ш., Комилов, Б., Раббимов, Ж., Бўриев, С., & Азимов, А. (2022). ҚИЗОТА (ЁШЛИК II) МАЙДОНИНИНГ ГИДРОГЕОЛОГИК ТУЗИЛИШИ. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(11), 242-245.
9. Турдиев, Ш. Ш. У., Комилов, Б. А. У., & Раббимов, Ж. Ш. (2022). АНАЛИЗ ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ И ПРОБЛЕМЫ РАЗРАБОТКИ ПОДГАЗОВЫХ НЕФТЯНЫХ ЗАЛЕЖЕЙ. *Universum: технические науки*, (11-3 (104)), 58-62.
10. Shahboz, S., Komilov, B., & Rabbimov, J. (2022). YO ‘LDOSH GAZLARNI TOZALASH, SUYUQLIK, GAZNING HARORATI VA YENGIL UGLEVODORODLARNI UTILIZATSIYA QILISHNING ZARURLIGI. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(11), 677-680.
11. Турдиев, Ш., Комилов, Б., Раббимов, Ж., & Азимов, А. (2022). ҚИЗОТА (ЁШЛИК II) МАЙДОНИНИНГ СТРАТИГРАФИЯСИ. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(11), 502-504.
12. Турдиев, Ш., Комилов, Б., Раббимов, Ж., & Азимов, А. (2022). Suyultirilgan uglevodorod gazlarini olishning resurslari va manbalari. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(11), 505-509.
13. Shermamat o‘g‘li, T. S., Asqar o‘g‘li, K. B., & Karim o‘g‘li, K. O. (2022). STG (LNG) TABIIY GAZDAN SAMARALI FOYDALANISHNING ASOSIDIR. *Journal of new century innovations*, 10(2), 35-37.
14. Shermamat o‘g‘li, T. S., Shodmonkulovich, R. J., & Rustamovich, B. A. (2022). SUYULTIRILGAN TABIIY GAZNI ISHLAB CHIQRISH TEXNOLOGIYASI VA UNI O ‘ZBEKISTONDA QO ‘LLASHNING IMKONIYATLARI. *Journal of new century innovations*, 10(2), 38-41.
15. Rabbimov, J. S. (2022). QATLAMDAN KELAYOTGAN OQIMNI JADALLASHTIRISH MAQSADIDA QATLAMGA KISLOTALI ERITMA BILAN ISHLOV BERISH (MURODTEPA MAYDONI MISOLIDA). *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(3), 373-378.